

Haluk ÖNER¹

**PROUST'UN ZAMANA KARŞI ZAFERİ:
KAYIP ZAMANIN İZİNDE**

Özet

Fransız ve dünya edebiyatının en önemli üslup yazarlarından biri olan Marcel Proust, on dört yıllık emeğinin ürünü olan *Kayıp Zamanın İzinde* serisinde yüzlerce karakterin yaşamını zamanın kozmik ve psikolojik algısından yola çıkarak kurgular. Proust bütün yaşamları zaman ve mekân ilişkisinin anlardan meydana geldiği düşüncesinden hareketle anlatır ve yazma eyleminin kendisini de roman kurgusunun bir parçası haline dönüştürür.

Yedi ciltlik roman serisinde beş yüze yakın karakterin yaşamını uzun bir zaman diliminde birbiriyle bağıntılı bir kurguyla yazan Proust, bu kadar uzun bir anlatıda doğabilecek boşlukları ben dilini kullanarak, anları birleştirerek, karakterleri döngüsel bir kurguyla yaşatarak ve zaman algısını genişleterek sağlamıştır.

Bu makale Marcel Proust'un *Kayıp Zamanın İzinde* adlı nehir romanlarının başta zaman algısı olmak üzere yapı ve içeriğı üzerinde durmaktadır. Roman kurgusunda zaman algısının en az mekân kadar önemsenmesi gerektiğinin ve bu algının bir klasik yapıtta ne kadar genişletilebileceğinin hatta eğilip bükülebileceğinin de altı çizilecektir.

Anahtar kelimeler: Marcel Proust, zaman, kurgu, mekân, *Kayıp Zamanın İzinde*

**THE VICTORY OF PROUST AGAINST TIME:
IN THE WAY OF LOST TIME**

Abstract

Marcel Proust was one of the most important stylistic writer of French and world literature. He wrote his book named *Kayıp Zamanın İzinde* which was the product of fourteen years of work by following the lives of hundreds of characters starting from the cosmic and the psychological perception of fiction. He told all

¹ Yrd. Doç. Dr., Tunceli Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Böl., halukoner@tunceli.edu.tr

lives by the assumption of time and space occurred with the moments and he also converts the act of writing itself into a piece of fiction novels.

He wrote approximately five hundred characters's life in his seven-volume series of novels by relating each other over a long period of time. Gaps may be arise during a long narrative but he overcame this situation by using the language "I", the combining of moments, living the characters from cyclical fiction and also the expanding of time.

This article rest on the perception of time in Marcel Proust's novel named *Kayıp Zamanın İzinde*. In addition to this, we should underline that at least the perception of time is as important as the perception of space and this perception could be expanded to include classical works.

Key words: Marcel Proust, time, fiction, venue, *Kayıp Zamanın İzinde*

“...eserimi tamamlayacak vakit bulabilirsem, her şeyden önce insanları birer hilkat garibesine benzetme pahasına da olsa, mekânda kapladıkları kısıtlı yere karşılık, Zaman içinde çok büyük, ölçüsüzce uzatılmış, bir yer kaplayan varlıklar olarak tasvir edeceğim kesinlikle, çünkü insanlar, yıllara dalmış devler misali, yaşamış oldukları, sayısız günden oluşan, birbirinden uzak dönemlerin hepsine aynı anda değerler.”

Marcel Proust

Giriş

Yaşamın, evrendeki bütün zaman ve mekân ilişkisinin anlardan meydana gelişi ve evrenin bu anlar üzerinden gidilerek zaman temelinde yaratımı, zaman ile mekânın birbiriyle bağıntılı ve birbirine muhtaç olarak sonsuza kadar var olup olmayacağına dair görüşler, doğasına uygun içkinlikte özgün ve cevapsız soruları da beraberinde taşıyan, bağımsız bir disiplin oluşturmuştur: Zaman ve mekân felsefesi.

Felsefedeki zaman ve mekân kavramları, -yaratılan bir roman en soyut haliyle bile bu kavramlar üzerine kurulu olacağından- edebiyat içerisinde kurgunun gücüyle daha somut bir anlayışla yerini almış ve klasik yapıtların oluşumuna öncülük etmiştir. *Kayıp Zamanın İzinde* çaya batırılan bir madlenin tekrar şekillendirdiği bir dünyada geçen ve mekân karşısında zamanın üstünlüğü üzerine kurgulanmıştır. On dört yılda tamamlanan yedi ciltlik roman, ilk cümlesinden son cümlesine kadar zaman içerisinde sınırsız bir yer kaplayarak çok karakterli bir yapı ve kurgu üzerine kurulmuştur. Proust, uzun zaman dilimleriyle birbirinden uzaklaşan karakterleri, mekânları tek bir an içerisinde birbirine bağlayarak roman kronolojisinde yeni bir anlayış ve teknik oluşturmuştur.

İlk ve son cildini önce tamamlayarak yazma eyleminin kendisini de bir kurgu oyununa dönüştüren Proust'un romanın ilk cildinde Anlatıcı olarak tanınacak -yalnızca birkaç yerde Marcel olarak çağrılan- karakteri, bir madleni çaya batırır, madlenin tadında “geçmiş”ini yakalar ve kitabın devamı zamanın döngüsellığı ve karakterlerin zaman içindeki varoluşuyla geçer. Proust kitabını yazmaya başlamadan önce bu büyük yapıtın karalamalarını yapar. Bunlar arasında öne çıkan metin *Contre Sainte-Beuve (Sainte Beuve'ye Karşı)* kendi edebiyat ve roman

anlayışını dünyaya sunduğu deneme-roman tarzındaki kitaptır ancak kitabı bastırarak yayıncı bulamayan Proust çalışmasını bırakıp 1909 yılında kesintisiz bir çabayla büyük yapıtına başlar.

Kurgu, Yazma, Karakter ve Eser

Proust'un romanı kurgulayış biçimini anlayabilmek için onun romana bakışını dile getirdiği *Sainte-Beuve'e Karşı* adlı yapıtını incelemek gerekir: "Proust'a göre bir yapıt hakkında bize en iyi bilgiyi yine yapıtın kendisi verir. Sanatçının özünü ortaya çıkaracak olan da onun kişiliği değil yalnızca yapıtıdır. Çünkü Proust açısından 'bir kitap alışkanlıklarımızda ve toplu yaşama halinde görülen kusurlarımızda ortaya koyduğumuz 'Benlik'ten farklı bir benliğin ürünüdür. Bu 'Benlik'i anlamak istiyorsak, bunu ancak o Benliği içimizde yeniden yaratmaya çalışarak başarabiliriz.'"² Anlatan, betimleyen ve ortaya koyan asli unsur yapıttır. Proust'un roman ve yazma üzerine düşündükleriyle zaman hakkında görüşleri benzerdir. Kitabın okurun nazarında tekrar yaratılması gerektiği gibi zaman da yedi ciltlik serinin içerisinde bükülür, parçalara ayrılır ve tekrar yaratılır. Bu yaratım karakterlerin hepsini gerçek hayatta olduklarından farklı noktalara taşır, roman boyunca romanın 'şimdi'sinde geri dönüşler yaşanır ve olaylar bükülen bu zamanın yarattığı etkilere göre şekillenir. Yaklaşık 500 karakter yaratan Proust, bu karakterlerin büyük bir kısmını romanın bütünlüğüne uygun bir biçimde yerleştirerek iççiliğini zenginleştirir.

Farklı iki an birbiriyle eşdeğer veya benzer olamaz; zamanın ikiye ayrılmış varlığı, fiziksel anlamdaki gibi -insan bilincinin sık sık karşılaştığı gibi- çeşitli hızlarda ve şekillerde var olabilir. Zaman, statik ve sabit durumların sürekli değişimini sağlayan bir dünya yaratır ve Proust'un bütün karakterleri, her bir anının değişmezliği, olayların getirdiği büyük değişimlerle, serinin birincisinden itibaren yaratılan yenedünyanın içinde tiplerden farklılaşmaya başlayıp - Proust'un yaşadığı dünyadan farklı olarak- "yarattığı" dünyaya dönüşürler. Zamanın getirdiği alışkanlık da bu karakterlerle birlikte dünyaya alışır ve okura değişen yenedünyayı hissettirir.

Zaman ve Zaman Anlayışını Etkileyen Faktörler

Swann'ların Tarafı'nin ilk cümlesi "Uzun zaman geceleri erken yattım"dır.³ Bu cümleden sonra uykunun alışkanlık ve zaman algısı üzerindeki etkisini anlatan sayfalar vardır. Zaman kozmik ve psikolojik anlamda tek boyutlu olmaktan uyku halindeyken çıkar. Uykunun yapısı gibi tek boyutlu bir zaman algısından kurtulur ve durgun anların oluşturduğu anımsamalar, roman kurgusunda ilerlemeyi sağlar: "Bu fırl fırl dönen, karışık hatıralar en fazla birkaç saniye sürerdi daima; çoğunlukla, bulunduğum yer konusundaki kısa tereddüdüm sırasında, tıpkı koşan bir atı izlerken, kinetoskopun bize gösterdiği, birbirini izleyen pozisyonları tek tek ayıramayışımız gibi, bu çeşitliliği oluşturan çeşitli tahminleri birbirinden ayıramazdım."⁴ Kinetoskopun yarattığı görüntülerle Proust anlatısının yarattığı görüntüler birbirine benzer. Çaya batırılan madlen veya Anlatıcı'nın babaannesini hatırlatan Grand-Hotel'deki oda, kesikli zaman kronolojisinin olayı yaratışına örnektir. Anlatıcı'nın hayatındaki değişiklikleri hatırlayışı ana karakter de dâhil herkesi etkiler, olayların zamana bağlı olarak değişimini otaya koyar. Balbec'teki odanın iki ayrı ziyarette iki farklı duyguyu yaratması, mekânın zamana bağlı döngüsellğine iyi bir örnektir. Karakterler zamanın her aşamasında

² Mehmet Rifat, Marcel Proust: Yazma Eyleminin Serüveni ya da Bir Roman Yaratmak, Kitaplık Dergisi Mart 2008 Sayı: 114, s.104-112

³ Marcell, Proust, (Çev: Roza Hakmen) *Kayıp Zamanın İzinde: Swann'ların Tarafı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999 s.5

⁴ Roland Barthes, 'Roman Metninin Kıvama Geliş'i Kitaplık Dergisi Mart 2008 Sayı: 114, s.116

farklı hallere bürünür ve zamanın işleyişi sayesinde ortaya çıkar. Zamanın işleyişi, karakterleri zaman kronolojisi içindeki her aşamayı ayrı ayrı etkileyen varlıklara dönüştürür. Ancak bu varlıklar her bir anın arkasında, başka bir andan daha fazla veya az yaşanmışlık olduğu için duygusal bütünlüğü, düşünceleri ve algıları farklı olan varlıklardır.

Zamanın dizilimi ve ilerleyişi üzerinde değişiklikler yapmak ve romanı zamanın akışı üzerinden yaratmak *Kayıp Zamanın İzinde*'de takip edilen ana yoldur. *Kayıp Zamanın İzinde*'nin son cildinde Anlatıcı'nın karşısına zaman ve mekânın değişimi, karakterlerin duyguları karşısındaki yenilgisi çıkar. İlk ciltte anlatılan *Swann'ların Tarafı* ve *Guermantes Tarafı* Gilbert ve Saint-Loup'nun evliliğiyle birleşir. Zaman ve mekân iki tarafın bir araya gelişiyle; hafızanın, alışkanlığın değiştirilmesiyle yenilgiye uğratılır. Son ciltte roman boyunca betimlenen çoğu karakter ve zamanın akışı içerisindeki onlardan oluşan bütün ilişkiler, bütün kurgular mahşer yerindeki gibi bir araya gelir. Anlatıcı'nın romanını yazmaya başlaması, en azından karar verip geçmişi kalbinde, aklında tutabilmesinin tek yolunun yazmak olduğunu anlaması, Proust'un roman anlayışı üzerine ipuçları verir. Anlatıcı, göstergelerin ortaya koyduğu, yarattığı dünyayı ve zaman sorunsalını çözmesi gerektiğini anlar ve roman yaratabilmek için karakterleri zamanın akışı içerisinde, bu değişim, bu durgun anlar kümesi içerisinde ele almak gerektiğine karar verir. Bir bakıma yazarak ölümü engellemeye çalışır. Marcel Proust'un hizmetkârı Celeste Albaret ile yapılan röportajlarda Proust'un ölümden sürekli korktuğu, romanını bitiremezse her şeyin boşa gideceğini düşündüğü ve elini çabuk tutması gerektiği konusunda kendine baskı yaptığı bilinmektedir.⁵

Anlatının uzun bir zaman aralığına yayılması, anlatıcının çocukluğundan başlayarak yaşlılığına kadar devam etmesi romanın kurgu ve olay yükünü artırır. Romanda onlarca eve girilir, insanla konuşulur. Ancak bu karmaşık gibi görünen yapı zamanla bir bütün oluşturur. Birbiriyle bağlantılı, birbirini tamamlayan, kurgusal bütünlüğü olan bir anlatı oluşturur. Proust zaman zaman oluşan kopuklukları ileri taşımalar, roman zamanındaki herhangi bir andan daha durağan ya da olay yükü daha az olan başka bir 'an'a dönüşler yaparak giderir. Bütün karakterleri, olayları ve 'haller'i romanın son kısımlarında bir araya getirip geri dönüşlerle ipuçlarını verdiği, yavaş yavaş ortaya koyduğu, kayıp zamanı gözler önüne serer. Bu yaklaşımın güzel örneklerinden biri Guermantes tarafıyla Swannların tarafının birleşmesi, bu birleşmenin karakterler aracılığıyla yapılmasıdır. Mme Verdurin'in bir Guermantes'a dönüşmesi de karakter devinimine örnek teşkil edebilir. 500'ü aşkın karakter, Proust'un bir adlar "kuram"ı yaratması sayesinde ortaya çıkmıştır. Barthes, bütün bu adlandırmaları, özel adlar dizgisinin oluşturulmasını romanın önemli bir parçası sayar. Karakterlerin gerçek hayattan esinlenilerek yaratıldığı düşüncesi doğru ve geçerli olabilir; ancak gerçek hayattaki halleri dikkate alınmadan romandaki zamanın değişimine ayak uydurarak yaşarlar. Romanın sonlarında görülen Mme Verdurin ilk ciltte karşılaşılan Mme Verdurin değildir. Diğer karakterler gibi kökleriyle ilişkisi devam etse de romanın sonunda başka bir insan olur ve zaman onu da sosyete de bulunmak isteyen snop halinden Guermantes Prensesi'ne dönüştürür.

Marcel Proust'un *Kayıp Zamanın İzinde*'den önceki anlatılarına bakılırsa - *Sainte-Beuve'e Karşı* yapıtındaki gibi- bütün metinlerinin kısa, parçalı ama ortak bir kavramı, olguyu dile getirmeye çalıştığı görülebilir. Önceki bütün anlatılar *Kayıp Zamanın İzinde*'nin geleceğine

⁵ Mehmet Rifat, Marcel Proust: Yazma Eyleminin Serüveni ya da Bir Roman Yaratmak, Kitaplık Dergisi Mart 2008 Sayı: 114, s.109

dair birer işaret gibidir. Proust'un büyük eseri ne sadece bir aşk romanıdır, ne deneme türünde yazılmış bir edebi metindir. Yapıt içeriğinde bütün edebi anlatıların özelliklerini taşır ve hepsini ayrı bir ustalıklarla muhafaza eder. Hem aşk romanı, trajik bir roman, hem eleştirel bir metin, otobiyografi, hem de bir deneme kitabıdır. Romandaki 'ben' dili karmaşık olaylardan örülü yapıyı çözümlmek için uygun bir dildir. Ben dili romanın içerisindeki otobiyografik unsurları anlamaya da yardımcı olur. Tabii zamanın dizilimi üzerinde oynanırken, romanın çeşitli bölümlerinde Anlatıcı'dan uzaklaşılır ve devinim içerisindeki diğer karakterlerin yanında zamanın akışı seyredilir. Swann'ın maceralarının anlatıldığı sayfalarda olduğu gibi anlatıcının ana olaydan uzak bir yerde rol aldığı da görülür.

Romanda edebiyat tarihinde yer edinmiş özellikle Balzac'ın *İnsanlık Komedyası*'nda da kullanılan bir teknik de kullanılır. Proust yapıtında roman karakterlerine bir süreklilik katar ve Balzac'ın her romanında aynı karakterleri kullanması gibi o da romanın başından sonuna kadar aynı karakterleri kullanarak bir döngüsellik yaratır. Proust'un seçimi değişen durumların, koşulların anlatıcı ve okur tarafından takip edilebilmesini de sağlar. Bazı karakterler kimlik değiştirirler ve aslında bu değişim Anlatıcı'nın bakışıyla paralellik gösterir. Anlatıcı'nın etrafındaki akışa bakışı, o karakterlerin de gerçekte olmadığı şekillere bürünmesini sağlar. Bu teknik, Proust'un karakterlerin zaman içerisinde incelenmesi gerektiğine dair görüşü göz önüne alınır, kitapta kullanılan asli üslup ve teknik unsurlarından biri haline gelir.

Sonuç

Kayıp Zamanın İzinde algıların oluşturduğu bir romandır. Proust kitabına sürekli başka öğeler ekler, olaylara yeni karakterler ekler. Bu tekniğinde başarılı olması onun ayrıntıları yakalayan bir yazar olmasına ve bunu tutkuyla uygulama çabalarına bağlanabilir. Evrenin üç boyutundan farklı olarak başka boyutları da bulunur ki zaman dediğimiz kavram bunlar arasında en önemlisidir. Algılarımız yalnızca üç boyuta ve zamana bağlı değildir. Hafızamız birçok parçaya ayrılmıştır. Daha az kullanılan, insanın karşısına daha az çıkan parçalar, beynimizin ücra bir köşesinde kalan sadece hayallerimizin pusuyla görebileceğimiz hatıraları ortaya çıkarır. Tat ve koku bir çay fincanından bir kenti dışarı çıkarabilir. Alışkanlığımız da bu durum karşısında bir şey yapamaz; çünkü tadılmış bir gerçeğin yeniden ortaya çıkarılmasıdır, bu. Proust algı zayıflığını kullanır, insanın ve fiziksel olarak aynı ilerleyen ama zihinler üzerinde farklı etkisi olan zamanın da yardımıyla Anlatıcı üzerinden yenedünyalar yaratmaya devam eder.

Zaman, nice anın yan yana gelmesiyle oluşan hep durgun hep etrafıyla ilgilenen bir kavramdır. *Kayıp Zamanın İzinde* döngüsellik, değişim, sürekli akan ırmak gibi daima yenilenme, bireyin bilincine göre farklılık gösteren 'zaman'ın eseridir. Roman, bilincin zaman yanılgısı söz konusu olduğunda neler yapabileceğinin de bir göstergesidir. Zamanın eşsiz devinimi içerisinde insanı inceleyen bir yapıttır. Modern edebiyatta mekân kadar önemsenen zaman anlayışı ve algısı Proust'un *Kayıp Zamanın İzinde* serisinden sonra değişmeye başlamıştır. Bu roman serisi kurgunun mekânın silik ve puslu boyunduruğundan kurtulmaya en çok yaklaştığı edebi metindir. Algıların ve alışkanlıkların bir madlenle neler yaratabileceğinin gösterildiği bu roman modern çağların edebi anlayışını önemli ölçülerde değiştirmiş ve eserini tamamlamadan ölmekten korkan, zamanla amansız bir savaş içerisine giren, Marcel Proust'un adını ve varlığını ölümsüzleştirdiği kitabı olmuştur. Bu roman bize zamanın ve onun değişimiyle insan varlığının döngüsellliğini, zaman felsefesinin edebiyat içindeki yerini, nasıl bir roman yaratılacağını ve ölümsüzlüğe ulaşmış Marcel Proust'un zamana karşı zaferini gösterir.

Tük edebiyatında başta Ahmet Hamdi Tanpınar, Oğuz Atay olmak üzere pek çok yazarı etkileyen Marcel Proust'un *Kayıp Zamanın İzinde* serisi zaman anlayışı, mekân ve zaman ilişkisine getirdiği yeni yaklaşımlarla varlığını hissettirmeye devam eden önemli bir eserdir.

KAYNAKÇA

- AKTAŞ Şerif, Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş, Akçağ Yayınları, Ankara 1998
- BARTHES, Roland, 'Roman Metninin Kıvama Geliş'i Kitaplık Dergisi Mart 2008 Sayı: 114, s.114-117
- BARTHES, Roland *Romanın Hazırlanışı 2 İstek Olarak Yapıt- Proust ve Fotoğraf*, Sel Yayınları, İstanbul 2010
- BECKETT Samuel, Proust, Metis Yayınları, İstanbul, 2001
- ÇETİN, Nurullah, *Roman Çözümleme Yöntemi*, Edebiyat Otağı Ankara 2006
- ÇETİŞLİ, İsmail (2004). *Metin Tahlillerine Giriş/2 Hikâye-Roman-Tiyatro*, Akçağ Yayınları. Ankara, 2000
- HEIDEGGER, Martin, (Çev: Aziz Yardımlı) *Varlık Ve Zaman* İdea Yayınları, İstanbul 2004
- PROUST, Marcell, (Çev: Roza Hakmen) *Mahpus*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1996
- PROUST, Marcell, (Çev: Roza Hakmen) *Guarmentes Tarafı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1996
- PROUST, Marcell, (Çev: Roza Hakmen) *Çiçek Açmış Genç Kızların Gölgesinde*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1996
- PROUST, Marcell, (Çev: Roza Hakmen) *Sodom ve Gomorra*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1997
- PROUST, Marcell, (Çev: Roza Hakmen) *Kayıp Zamanın İzinde: Swann'ların Tarafı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999
- PROUST, Marcell, (Çev: Roza Hakmen) *Albertin Kayıp* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013
- PROUST, Marcell, (Çev: Roza Hakmen) *Yakalanan Zaman*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013
- RİFAT, Mehmet, Marcel Proust: Yazma Eyleminin Serüveni ya da Bir Roman Yaratmak, Kitaplık Dergisi Mart 2008 Sayı: 114, s.104-112
- SOYKAN, Ömer Naci, Saatsiz Yaşanır mı? *Zaman'ın Kitabı*, Yazı Görüntü Ses Yayınları, İstanbul 2003, s. 13-28